

nec que no es pot posar gaire fe en una conjectura que vaig fer, car no l'he pogut confrontar bé amb els fets. El riu Jiloca neix en un estanyol a Cella, a uns 12 o 15 km. del lloc de les inscripcions. ¿S'imagaria el nom del Jiloca en aquest *celoq...* repetit? ¿i serien notes de pescadors referents a indrets del Jiloca? En la segona, l'estanyol on neix (*ueramos*)? 5 *Über Ortsnamen des Amtes Frutigen*, p. 3.

Tollaga donat com a val. no ho és sinó xurro de Sorb, i mal escrit per *toyaga* (DECH v, 529b44) *Tollar*, *tolles*, *tolle-tolle*, V. *toldre* *Tollina*, V. *tonyina* *Tollo*, V. *toldre* *Toloneu*, V. *teloneu* (ENTELE-QUIA) *Tolre*, *tolta*, V. *toldre*

TOLU, del lloc americà on s'obté aquest bàlsam.

DERIV.: *Toluic*; *toluat*; *toluè*; *toluidina*; *toluïl* o *tolil*.

TOM, 'divisió d'un llibre', pres del ll *tōmus* 'tros tallat', 'tom, fascicle', i aquest, del gr. *τόμος* id., derivat de *τέμνω* 'jo tallo'. □ 1.ª doc.: 1592 («lo primer tom de les sues obres», DAG.). La cita de 1376 no és d'aquest mot sinó de *tomb* (TOMBAR), confós amb aquest mot per *AlcM*. Uns pronuncien *tōmu*, altres *tōm*, altres *tōm*, aquesta sens dubte única pronúncia recomanable, puix que *tom* produeix confusió amb *tomb*.

DERIV.: *Epítom* (en forma més sàvia *epítome* [Lacav.]), pres del gr. *ἐπιτομή* 'escurçament'; *epítomar* 30 [Lab. 1840].

Tomaca, *tomacada*, *tomacar*, V. *tomàquet* *Tomaceres*, V. *tombar* *Tomaco*, *tomaguera*, V. *tomàquet* *Tomani*, *tomany*, *tomanyí*, *tomanyot*, *tomanyús*, V. 35 *timó* (planta)

TOMAQUET, del més antic i dialectal TOMATA, rebut de l'azteca *tomall* per conducte del cast. *tomate*. □ 1.ª doc.: Belv.

Els espanyols de Mèxic encara a finals del S. xvi ho sentien com a exclusivament indi, tant el mot com la cosa (Molina, 1571), si bé ja apareix allà en la forma castellanitzada *tomate* en el cronista Sahagun el 1532. Importada la planta a les terres catalanes, a *tomate* se li degué donar forma catalana *tomàtec*, tal com, p. ex., *tave* es canvià en *tàvec*, o *rafe* en *ràfec*. D'altra banda el plural *tomates* podia passar també com a terminació catalana, del qual sorgia, segons les analogies de la llengua, un singular *tomata*.

Al mateix temps penetrava *pataca*: llavors o no gaire més tard, i dins el mateix corrent importador, entrava, en masses encara més importants per a la vida, comerç i alimentació del país, la *patata*; amb la seva variant, popular i tan estesa, *pataca*: d'aquí que, al costat de *tomata*, també molts es posaren a dir *tomaca*, forma que aconseguí gran difusió: en fi, la convivència entre els rivals *tomaca* i *tomàtec*, donà lloc a una forma de compromís *tomàquet*. Que, alhora, fou una metàtesi de *tomàtec*, si bé provocada per *tomaca*.

Les variants fem. balears, com *tomàtiga*, foren un altre resultat del compromís entre *tomàtec* i el femení *tomaca*, si bé l'articulació palatal de la *ga* i *ka* mallorquines (no estranya, almenys abans, a part dels menorquins) féu que la vocal *i*, de *-iga*, se superposés a la *e* de *tomàtec*. Una contaminació o etim. pop. provinent dels *domassos* i *dalmàtiques* (variants *daumàtiga*, *dalmàtiga*, documentades des 1373 i 1478), féu que bastanta gent popular ho alteressin, encara, a Mallorca, en *domàtiga*, ajudant-hi el fet que molts domassos, i fins dalmàtiques, no vermellejaven gaire menys que el cri-daner color de la pell del tomàquet.

En lloc de detallar la localització de cada forma, o provar de completar les innombrables i menudes variants intermèdies (que ja ho fan prou el DAG. i més *AlcM*), ens limitem a algunes cites complementàries o de destacat interès. Belv. i Lab. registren juntament *tomaca* i *tomàtec*; amb preferència, aquell, per a *tomaca*, Lab. al contrari. *Tomàquet* [1901, Careta], que algun temps, com a forma mixta, devia ser mirada per molts com a vulgar, i silenciada per les fonts escrites, es va imposar en el cat. central; i és frívol, i fins ridícul, criticar-ho o regatejar-ho: no cal dir que *tomaca*, *tomata*, *tomàtiga*, són també formes respectables, a les regions on predominen.

La major part dels valencians prefereixen *tomaca* (Martí Gadea, *T. del Xè* 1, 126; J. G. M., «El Camí», 14-iv-1934; 1956): pogué ajudar allà a la preferència per aquesta forma la gran popularitat que hi té, en la vida rural i popular, la preparació de «miques amb oli abundós i amanit, amb bona quantitat de tomagues, alls etc.» (J. G. M., 1955). A penes cal dir que jo mateix hi he sentit en molts llocs *tomaca*: de més a més el col·lectiu *tomacar* 'camps plantats de tomàquet': a Miramar de Gandia s'ha considerat sempre les «terres blanques» com a pròpies per fer-hi «blat i *tomakár*» (1962); a Moraira *tomagues* i *pebreres* són menes de marisc amb què regalen els gustos de la gent normanda (1963).

Però certament no és pas preferència de tots els valencians ni de totes les comarques: és *tomáta* la forma emprada en el Nord (El Boixar, 1934; «se n'ha d'anar més roja que una *tomata*», Salv. Guinot, *Capolls*, 86), i *tomata* consideren Escrig (1851) i la gent de Lliria preferible a *tomaca*. Resoltament volen *tomata* els rossellonesos i empordanesos, no sols del Baix (VCatalà, *Ombrívoles*, 67) sinó també de l'Alt Empordà (parents meus de Figueres i dels Terraforts, i a Roses els eminents Pi-Sunyer, i el meu difunt parent que, per les seves habilitats culinàries, s'havia guanyat el sobrenom de Pep *Tomata*).

Tomàtec fou llargament preferit per bons costumistes barcelonins, no sols Careta: «una platassa d'ensiams, *tomàtecs*, pebrots, olives --- n'hi havia de gros-sals y de arbiquerudes y de verdielles ---», Valls i Vicens (1892, *Lo Segador*, 25); «Lo gran secret d'aquest arròs és la salsa de *tomàtecs*», EmVilanova (*Esc. Barcelonines*, 173). No és pas que el femení sigui general a les Balears: *tomàtic* predomina a la major part de Menorca (Alaior, 1964, Maó ---). Certament a Mallor-